

VATANDAŞLIK VE GÖÇ

Lülüfer KÖRÜKMEZ KAYA*

Öz: Bu makale, vatandaşlığın geçirdiği dönüşümü göç bağlamında ele almaktadır. (Ulus)-devletlerin, vatandaşlığın dışlayıcı bir mekanizma olması varsayımıyla çelişen ve vatandaşlığın esnemesi olarak tarif edilebilir yeni statüleri ve hakları irdelemektedir. Çift vatandaşlık, ikamete bağlı haklar ve düzensiz göçmenlerin hakları. Söz konusu örnekler, vatandaş olanlar ve olmayanlar arasında yaptığı ayrımın giderek bulanıklaşmasına dayanak olarak gösterilmektedir. Yeni ortaya çıkan statüler ve hakların genişlemesi, ulus-üstü vatandaşlık, çoklu vatandaşlık, ulus-ötesi vatandaşlık gibi terimleri ve tartışmaları doğurmuş olmakla birlikte, dışlayıcı vatandaşlık rejimini mümkün kılan sınırlar varlığını korumaktadır. Dolayısıyla, (ulus)-devletin tamamen vatandaşlık rejimi üstündeki denetimini kaybettiğini iddia etmek mümkün değildir.

Anahtar sözcükler: vatandaşlık, göç, haklar

Citizenship and Migration

Abstract: This article discusses the transition of citizenship in context of migration. It examines the new statuses and rights that challenge the assumption of citizenship as an exclusive mechanism and that can be described as expansion of citizenship: dual citizenship, denizenship and rights of irregular migrants which are shown as examples of blurring lines between citizens and non-citizens. While, emerging statuses and expansion of rights have generated the discussions and conceptions such as postnational citizenship, multiple citizenship, and transnational citizenship, the borders which makes exclusivist citizenship possible are still existed. Thereby, it is not possible to claim that the (nation)-state has lost the all control over the citizenship regime

Key words: citizenship, migration, rights

Giriş

Göç ve göçmenlik, dünyanın sınırlarla bölünmesinin sonucudur. Ne "türden" olduğu fark etmeksizin göçmeni ortaya çıkaran tam da sınırların varlığıdır. Kimlik, haklar ve mekânı birbirine iliştiren günümüz hâkim politikasının en önemli aracı sınırdır. De Genova'nın belirttiği üzere, eğer sınırlar olmasaydı göçmenler de olmazdı, sadece hareketlilik olurdu. Bu sebeple de vatandaşlığı *sınırlandırılmış kimlik* olarak tarif etmek de doğrudur ve yine bunu müteakip, eğer sınırlar olmasaydı vatandaşlık da olmazdı (De Genova, 2017). Ancak, sınırların ve dolayısıyla vatandaşların, düzenli ve düzensiz göçmenlerin, mültecilerin ve sığınmacıların olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Hâkim vatandaşlık politikaları ve uygulamalarının analitik çözümlemesini yapabilmek için, göç bize önemli bir alan sağlamaktadır. Bir başka deyişle, vatandaş olan ve olmayan arasındaki ayrımlar, hak ve yükümlülük dağılımı ve burada (ulus)-devletin rolü, vatandaşlık rejimini açar.

Son yıllarda, vatandaşlık ve uluslararası göç ilişkisi konusundaki tartışmalar artmıştır. (Ulus)-Devletin sınırları içinde yaşayan kişilerle, vatandaşlığın, ileri sürüldüğünün tersine tam ve kesin biçimde

örtüşmediğinin gözlenmesi, büyük oranda göç hareketleri ve göçmenlere ilişkin tespitlerden doğmuştur. Bu tartışmalarda, (ulus)-devletlerin göç yönetimi, vatandaşlık rejimleri kadar uluslararası kurumlar, göçmenler ve göçmen ağlarının da oynadığı roller önem kazanmıştır. Buradan hareketle de, araştırmacılar, vatandaşlığa dair farklı perspektifler ve terimler üretmişlerdir.

Bu çalışma, vatandaşlığın göçle ilişkili olarak geçirdiği dönüşüme odaklanmaktadır. Toplum ve Hekim'in bu sayısında yer alan diğer makalelerde insan hakları perspektifinden göçü ele alan yazılar mevcuttur. Bu sebeple, vatandaşlığın dönüşümü bu çalışmada, büyük oranda politik haklar temelinde tartışılacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki, yapılacak tartışma aynı zamanda vatandaşlığın, (ulus)-devlet temelinde hukuki tanımı ve uygulamalarıyla sınırlı tutulacaktır.

Vatandaşlık Kavramı

Vatandaşlık, literatürde temel özellikleri bakımından birbirleriyle ilişkili ancak farklı yönlerine odaklanılabilecek biçimde ele alınmıştır: Devlet ve onun politik öznesi

*Dr., Sosyoloji, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İzmir Dayanışma Akademisi

Geliş Tarihi / Received : 15.05.2018

Kabul Tarihi / Accepted : 29.06.2018

arasındaki ilişki, vatandaşlar ve yabancılar arasındaki kritik farklılığın zemini, eşitlik ve eşitsizliklerle mücadelede odak noktası, Arendt'in "haklara sahip olma hakkı" olarak dile getirdiği kurucu karakteri ya da Işın'ın tanımlamasıyla "politik olmak"tır (**Clarke ve ark., 2014**). Kavramın tanımı üzerine yapılan tartışmaların çokluğu, vatandaşlığın günümüz ulus-devletler temelinde örgütlenmiş uluslararası sistemin, modern politik düzenlemenin en önemli statülerinden bir tanesi (**Walters, 2002**) olduğu göz önüne alındığında anlaşılır olmaktadır. Ek olarak, günümüz toplumlarının çeşitli (*diverse*), çok katmanlı ve karmaşık ilişkileri barındıran yapısı düşünüldüğünde, modern vatandaşlık biçimlerinin pratikte değişmesi ve buna müteakip kavramsal tartışmaların artışı anlaşılır olmaktadır.

Bauböck, vatandaşlığın geniş ve dar olmak üzere iki tanımını yapar: Geniş anlamıyla, çeşitli hak ve ödevlere sahip ve belirli erdemlerle desteklenen, kendi kendini yöneten politik topluluğa tam ve eşit üyelik statüsüdür. Dar anlamıyla ise, vatandaşlık *milliyete* (*nationality*) indirgenmiştir; kişilerin bir devlete formal bağlıdır (**Bauböck, 2002**). Buradan hareketle vatandaşlığı tartışmak için kaçınılmaz olarak ulus-devleti tartışmayı gerektirir. Brubaker da, "vatandaşlık tartışmasının bir ulusa ait olmanın ne anlama geldiği ve ne anlama gelmesi gerektiğiyle ilgili tartışmalar" olduğunu altını çizer. Ulus, üyelerine haklar ve ödevler yükleyerek diğerlerini, vatandaşı olmayanı, diğer bir deyişle "yabancı" ve "dışarıklı" olanları dışlar. Bütün hak ve ödevler ve erdemler, sınırlarla çerçevelenmiş bir politik coğrafyanın içinde yaşayanlarla ilgilidir. Yine Brubaker'ın sözleriyle vatandaşlık, "içeride kapsayıcı" ve "dışarıda dışlayıcı"dır (**Brubaker, 1992**).

Benedict Anderson ünlü çalışması *Hayali Cemaatler*'de ulusu, ortak aidiyet duygusu ve birbirine bağlılık hisseden bireyler topluluğu olarak tanımlar. Anderson, aynı zamanda ulusun, "sınırlı", "egemen" ve "cemaat" olarak hayal edildiğini söyler (**Anderson, 2009**). Devletin sınırları, aynı zamanda haklardan yararlanma ve ödevlere dahil olmanın da sınırınıdır. Böylece sınırlar vatandaşlığın da bir nevi sınırını çizer. Elbette kişiler bir devletin sınırından çıkıp başka bir sınırdan içeri girdiğinde vatandaşlıklarından arınmıyorlar, ancak yeni girdiği sınırlarla çerçevelenmiş toprağın üstünde egemen olan devletin belirlediği hak ve ödevlere uymakla mükellef hâle geliyorlar. Joppke vatandaşlığın, modern ulus-devletlerin devletliliğine referans yaptığını söyler: sınırları çizilmiş toprak ve nüfus üstüne nihai kontrol (**Joppke, 1999**). Ulus-devletlerin toprak

üzerindeki egemenliği, sınırlardan, kimlerin hangi koşullarda içeri girebileceğini ya da çıkabileceğini kontrol etme gücünü içerir. Öte yandan devlet, yakın zamanda aksi örnekler görülse de, sadece vatandaşlara bazı hakları tanır ya da bazı ödevleri sadece vatandaşına yükler. Bunların klasik örnekleri, oy verme ve ordu görevidir.

Ancak, Anderson ve Hughes'in altını çizdiği üzere, (devlet) sınır(ı) sadece devletin toprak alanının eşiği değildir, fakat tam da politik alanın (*political space*) kalbine uzanır (**Anderson ve Hughes, 2015**). Bir toprak üzerinde egemen devlet tarafından dağıtılan hak ve yükümlülüklerle bezenmiş ve herkese eşit dağıtılmış vatandaşlık anlayışı, nihayetinde, büyük oranda ülkelerin hukuk metinlerinde izlenebilir ancak vatandaşların hayatlarında görülmeyebilir. Bir başka deyişle, vatandaşlık statüsünün hak ve yükümlülükleri, kanunda tanımlanmış olsa bile, herkese eşit dağıtılmamış olabilir; sınırlar içinde yaşayan kişilerin vatandaşlık statüleri içsel olarak aynı değerde olmayabilir. Dolayısıyla hukuki vatandaşlığın öngördüğü (*legal citizenship*), 'tam vatandaşlık', tam ve eşit biçimde içerilmeye, referans yapsa da Cohen'in tabiriyle bir mitten ibarettir (**Anderson ve Hughes, 2015; Cohen, 2009**). Kadioğlu'nun vatandaşlık sınıflaması bize söz konusu miti açar: Evraklar temelinde vatandaşlık, haklar temelinde vatandaşlık ve son olarak görev ve sorumluluklar temelinde vatandaşlık (**Kadioğlu, 2012**). Kadioğlu, farklı üç temelde yapılan vatandaşlık tartışmasıyla, bir ulus-devlet içinde vatandaşlık statüsüne sahip olmakla birlikte, farklı türde *vatandaşlıkların* nasıl oluştuğu ve işlediğini anlatır. Türkiye'de üzerinde çokça tartışılan "makbul vatandaş" ya da "sözde vatandaş" gibi kavramlar tam da aynı statüye sahip kişiler arasındaki eşitsizlik durumunu anlatmak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlık, hukuki bir tanımlamayla, vatandaş olanlar ve olmayanlar olarak ayrılan ve birbirini dışlayan bir ikilikten ibaret değildir. Bu nedenle de, göç çalışmaları içinde yapılan tartışmalar vatandaşlık tartışmalarına oldukça önemli katkılar yapmaktadır.

Hak ve ödevler, kimlerin sınırlardan içeri girip kimlerin giremeyeceği tartışmaları vatandaşlığın üyelik içeriğiyle ilgilidir. Üyelğe ek olarak ise vatandaşlığın, aidiyet duygusu içeriği de söz konusudur. Vatandaşlığın üyelik içeriği, vatandaşlığın yasal yönünü görmek anlamına gelirken, kimliğe ilişkin yönünü vurgulamaktır (**İçduygu, 2009**). Kimlikle ilişkili olarak vatandaşlığın, dışlayıcı bir "biz" duygusuna dayandığı ileri sürülür. Bu anlamıyla, özellikle ulus ve devletin örtüştüğü durumlarda, bir ulusa

üyelik olarak anlanılır. Vatandaşlığın literatürde tartışılacağı içerikleri birbiriyle kesişir ve bunları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak güçtür.

Göç ve Vatandaşlık

Vatandaşlığın tartışılan içeriği ne olursa olsun, ister yasal düzlemde isterse de duygusal aidiyet/kimlik bağlamında olsun, göç her zaman vatandaşlığın sınırları ve içeriği ve bunların nasıl operasyonelleştirildiği konularında çelişkiler yaratan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan göç hareketlerinin biçimi, hacmi ve içeriği vatandaşlık tartışmalarını ve devletlerin vatandaşlık rejimlerini doğrudan etkilemiştir.

Göç bağlamında vatandaşlık, belirli bir devletle farklılaşan ilişkileri dolayısıyla vatandaş olanlar ile yabancı olanlar arasındaki farkı işaretler (**Bauböck ve ark., 2006**). Dışlayıcı sınırlarla ayrılmış egemen devletler temelinde düzenlenmiş bir dünyada, her bir kişinin bir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olması gerekir (**Brubaker, 1992**)¹. Yaygın olarak devletler, kendi topraklarında doğmuş (*juī soli*) ve/veya ebeveynleri de kendi vatandaşı olan (*juī sanguinis*) kişilere vatandaşlık statüsünü verir. Kendi topraklarında doğmayan ancak ebeveynleri kendi vatandaşı olanlar ve kendi topraklarında doğan ancak ebeveynleri vatandaş olmayanların durumunda ise her bir devletin kendi iç düzenlemeleri vatandaşlık statüsünü vermede belirleyicidir. Tipik olarak Amerika Birleşik Devletleri, ebeveynlerinin statüsüne bakmaksızın kendi topraklarında doğan herkese vatandaşlık statüsü verirken, örneğin İsviçre ve Yunanistan'da söz konusu yolla vatandaşlık alınmamaktadır².

Doğuştan ya da soy bağıyla vatandaşlığın dışında, diğer vatandaşlığa geçme yolu göçtür. Her devletin kendi tasarrufuna bağlı düzenlemeler yoluyla, kişiler sonradan ilgili devletin vatandaşlığını alabilirler (*naturalization*). Bu düzenlemeler daha zorlayıcı ya da basit olabilir. Vatandaşlığa başvuru için belirli şartların yerine getirilmesine ek olarak, destekçileri ve eleştirileri çok olmakla birlikte, dil yeterliliği ve/veya ülkenin tarih ve kültürüne dair bilgiler vb. gibi soruların yer aldığı sınavlar yapılabilmektedir³. Vatandaşlığa başvuru şartları ve vatandaşlığa geçme süreci ne kadar zor ya da kolay olursa olsun, açık bir prosedür olması gerekir. Bir başka deyişle, vatandaşlığa kimlerin başvurabileceği, bunu nasıl yapacakları ve nasıl bir bürokratik değerlendirme sürecinden geçecekleri açıkça belirtilmiş olmalı ve süreç benzer statüdeki kişilere aynı biçimde uygulanmalıdır. Göç yoluyla vatandaşlığa geçmenin birkaç biçimi

sayılabilir: ailevi ilişkiler temelinde vatandaşlık alma (eşe ve/ya çocuklara vatandaşlık aktarımı), (etnik/milli/dini) yakınlık temelinde vatandaşlık alma, ikamet yoluyla vatandaşlık alma (**Waldrauch, 2006**).

Son otuz yıldır, literatürde, vatandaşlık uygulamalarında (içerleme/dışlama sınırlarını çizme, haklar ve ödevleri verme) (ulus)-devletin merkezde ve belirleyici olduğu fikri tartışmalı hâle gelmiştir. 2. Dünya Savaşından bu yana yaşanan değişimler -göç hareketleri, diaspora, küreselleşme, insan hakları hareketi gibi- (ulus)-devletin vatandaşlık konusundaki belirleyiciliğinin değiştiği ileri sürülmektedir. Sosyal, savaş sonrası dönemde vatandaşlıkta genişlemenin vatandaş ve yabancı arasındaki ayrımı aşındırdığını belirtmektedir (**Soysal, 1994**). Soysal'a göre bu değişimin örneklerinden birisi, savaş sonrası dönemde yaşanan işçi göçüdür (misafir işçiler). Misafir işçilere, göç ettikleri ülkelerde eskiden sadece vatandaşlara tanınan hakların tanınması, sadece vatandaşlığın kapsamındaki değişim ya da bir kural dışılığı değil; ancak vatandaşlık kurumundaki çok önemli bir dönüşümü gösterdiğini belirtmiştir (**Soysal, 1994**). Soysal, vatandaşlığın *ulusal vatandaşlık* döneminden farklılaşarak, 'Dünya Savaşı sonrasında, ulus-devletin topraklarıyla sınırlanmış olmaktan çıktığını belirtmektedir. 1980'lere kadar, göçmenlerin, göç ettikleri ülkenin vatandaşlığına erişimi ve vatandaşlığa geçmeleri, nihai olarak asimilasyonla son bulacak bir süreç olarak görülüyordu (**Bauböck ve ark., 2006**). Bu varsayım, göçmenlerin, bir süreç sonunda, köken ülkelerine olan bağlılıklarının son bulup göç ettikleri ülkeye bağlılıklarının başlayacağını öngörüyordu. Bir anlamda, vatandaşlığın dışlayıcı niteliğinin göçmenler tarafından da sürdürüleceği varsayılıyordu: yalnızca tek devlete bağlılık. Ancak, işçi göçleri ve bunu müteakip aile birleşmeleri sonucu göç ettikleri ülkelerde yerleşik hâle gelen göçmenlerin, yeni ülkenin vatandaşlığını almakla birlikte köken ülkelerine bağlılıklarının ve aidiyet hislerinin devam ettiği görüldü. Bu süreç, devlet, toprak, egemenlik ve vatandaşlık arasındaki ilişkiyi çatlatarak, yeni biçimlerin doğmasına yol açtı. Vatandaşlık kavramı, küresel vatandaşlık, ulus-ötesi vatandaşlık, *post-ulusal (postnational) vatandaşlık*, *çok kültürlü vatandaşlık* gibi yeni tanımlamalar ortaya çıktı (**Bosniak, 2006**). Ancak Bosniak, vatandaşlığın dışlayıcılığındaki değişimler ve esnemelere rağmen, resmi statü olarak vatandaşlığın hâlâ ulus-devlet ile ilişkili olduğunu ve uluslararası hukukta da ulusal vatandaşlığın kabul gördüğünü belirtir. Bu nedenle de, her ne kadar çift vatandaşlık gibi olgular vatandaşlığın dışlayıcılığını etkilese de vatandaşlık hâlâ daha ulusal olan içinde çerçevesizdir (**Bosniak, 2006**).

Vatandaşlığın sınırlarının esnemesi

Burada genişleme teriminden kasıt, vatandaşlığın yukarıda değinildiği gibi, ulus-devletin vatandaşlıkla ilgili olarak tek söz sahibi olmasından uzaklaşması ve vatandaşlığın bir taşıyıcı konteynır olduğu fikrinin zayıflamasıdır. Bir başka deyişle, çoklu vatandaşlık türlerinin ortaya çıkışı ya da eskiden vatandaşlığa ilişik olan hakların vatandaşlık dışına taşması olarak tarif edilebilir. Elbette, vatandaşlığın sınırlarının esnemesinin kapsamlı bir tartışması için, örneğin Avrupa Birliği vatandaşlığı, yarı-vatandaşlar vb. gibi farklı hukuki düzenlemeler ele alınmalıdır. Bu makalede sadece iki örneğe odaklanılacaktır: çift vatandaşlık ve ikamete bağlı haklar.

Çift vatandaşlık

Çift vatandaşlık, kişinin birden fazla devlete üyeliği demektir. Faist, çift vatandaşlığı ilginç kılan noktanın, ne sınırları belirlenmiş politik komünitenin dışlayıcı vatandaşlığıyla ne de *ulustan arındırılmış vatandaşlıkla (denationalized)* ilgili olmaması; fakat daha çok bir tür çok-uluslu (*multinational*) vatandaşlık olması olduğunu belirtmektedir. Bu, gizli ya da açık biçimde ulus-devletlerin, vatandaşların tek tek devletleri aşan bağlarına verdiği yanıtıdır (**Faist, 2007**).

Çift vatandaşlık, tıpkı ilk vatandaşlığın edinilmesi gibi doğuştan ya da göç yoluyla olabilir. Örneğin, *jui soli* temelinde vatandaşlık veren ülkede doğan birinin ebeveynleri *jui sanguinis* temelinde vatandaşlık veren bir ülkeden ise bu kişi doğuştan çift vatandaşlı olacaktır. Göç yoluyla ise, ilk vatandaşlığını bırakmaksızın göç yoluyla vatandaşlığa geçme yollarından birisiyle yeni bir vatandaşlık alan kişi de çift vatandaşlık sahibi olacaktır.

Çift vatandaşlık, tam da geleneksel vatandaşlık yaklaşımının temelleriyle çelişmesidir. Hem hukuki dışlayıcılık hem de ulusa bağlılığın dışlayıcılığı ihlal edilmektedir. Sınırları aşan çoklu bağların ve bununla ilişkili olduğu varsayılan devlet egemenliği prensibini de kritik hâle getirmektedir (**Kivisto ve Faist, 2007**). Bununla birlikte, çift vatandaşlık giderek artan sayıda devlet tarafından kabul edilmekte ya da en azından tolere edilmektedir.

Bunun sebeplerinden bir tanesi, göçmenlerin geldikleri ülkede yabancı mukim statüsünde sahip olduklarından daha fazla hakka vatandaşlığa geçtiklerinde sahip olmalarıdır. Buna karşın göçmenler köken ülkeleriyle bağlarını sürdürmeyi de isteyebilirler. Bu durumda göç veren ülke, diğer ülkelerde

yaşayan vatandaşlarının bu bağlılıklarının, politik ve ekonomik olarak ülkenin yararına olabileceğini görmektedirler. Nihayetinde pek çok hedef ülkede göçmenlerin köken ülkeleriyle ilişkili politik hareketlere katıldıkları, lobi çalışmaları yaptıkları görülmektedir. Ayrıca, göçmen gönderileri birçok ülkenin ekonomisinde çok önemli paya sahip olabilmektedir; göçmen girişimciliği, aile ve akrabalara yardım ya da doğrudan kurumsal para yardımları yapıldığı görülmektedir. Nihayetinde göçmen gönderileri gayri safi milli hasılda önemli bir kalem olarak belirebilmektedir. Ekonomik olarak gelişmiş olan ülkelerin de bazıları çift vatandaşlığa izin verirken diğerleri yasaklamaktadır. Her bir ülkenin vatandaşlığa yaklaşımı kendi tarihsel politik sürecinin ürünü olarak şekillenmektedir⁴ (**Kivisto ve Faist, 2007**).

Çift vatandaşlık bazen gerginlik kaynağı haline gelebilmektedir. Örneğin, Avusturya çift vatandaşlığa izin vermeyen ülkelere birisi olmasına karşın, Türkiye çift vatandaşlığa izin verdiği için iki vatandaşlığı birden elinde tutan Türkiyeliler olduğu bilinmektedir ve benzer durum Almanya için de geçerlidir. Avusturya'da yaşayıp Türkiye seçimlerinde oy kullanabilecek olan yaklaşık yüz bin kişinin %10'unun çift vatandaşlığı olduğu tahmin edilmektedir. Avusturya hükümetinin bu kişilerle ilgili cezai önlemler almasına ilişkin tartışmalar yaşanmıştır⁵.

Yabancı Mukimler (Denizens)

Bir ülkede uzun süredir çalışma, oturma izni veya vize yoluyla legal olarak ikamet eden, ancak politik haklara ve bazı refah devletinden kaynaklı haklara erişimi olmayan veya kısıtlı olan ve sınır dışı edilme ihtimali olan kişilere *denizen* denir. Kavramı, 1980'lerin sonunda eski bir İngilizce kelimeyi yeni bir durumu açıklamak için ilk kez Thomas Hammar kullanmıştır. Hammar, *misafir işçi göçü* ile Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerine gelen ve uzun yıllar sonra hâlâ göç ettikleri ülkede yaşayan kişiler için kullanmıştır (**Benton, 2010**). Göçmenlerin, çeşitli sosyal haklardan yararlanıyor olması, aniden ülkeden çıkarılma ihtimallerinin olmaması (hukuken sınır dışı edilebilir durumlardı ancak bunun gerçekleşmesi için suça karışma gibi durumların ortaya çıkması gerekirdi), bazı yerlerde ise yerel seçimlere katılma haklarının olması, bu göçmenlerin hukuki olarak yabancı olduğu anlamına gelirken sosyal ve politik perspektiften ise vatandaşlara benzer ya da eşit haklar taşımaları anlamına geliyordu. Böylece *denizen*, vatandaş olmayan ve vatandaş olan arasında, orta nokta olarak tarif edilebilir (**Groenendijk, 2006**).

Birleşik Devletlerde Yeşil Kart sahipleri tam da bu kategorideki kişilerdir: Ülkede yaşama ve çalışma hakları vardır ancak oy kullanamazlar. Yine de, bazı ülkelerde etnik/ulusal bağlar ya da başka özellikler temelinde yabancı mukiimlere de yerel ya da ulusal seçimlerde oy hakkı tanınabilmektedir. Örneğin Yeni Zelanda'da bütün vatandaş olmayan göçmenler⁶, seçimden bir yıl önce gelip yerleşmiş ise; Birleşik Krallıkta ise, İngiliz Milletler Topluluğundan olanlar ulusal seçimlerde oy kullanabilir.

Düzensiz göçmenler, vatandaşlık, haklar

İnsan hakları, uluslararası anlaşmalara göre, eşit olarak herkes içindir. Bir kişinin düzensiz göçmen olması temel insan haklarından mahrum kalması anlamına gelmez. Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, vatandaşlar ve vatandaş olmayanlar arasında iki tür ayırım yapar: Birincisi, oy verme, kamusal hizmetlerden yararlanma gibi politik haklar ve ikincisi ise devletin sınırları içinde hareket serbestisidir. Tüm bunlar yine de, genel ayrımcılık yapmama ilkesinin sınırlarını aşmamayı zorunlu kılar. Bu çalışmada ise düzensiz göçmenlerin sadece politik haklarına ilişkin tartışmalara yer verilecektir.

Oturma, yaşama ve/veya çalışma izni olan göçmenlerin hakları ve vatandaşlık arasında yapılan karşılaştırmalar sonucunda, yukarıda değinildiği gibi, vatandaşlığın önemini ve belirleyiciliğini yitirdiğini ileri süren tartışmalar, uzun yıllardır devam etmektedir. Ancak, bu tartışma, düzensiz göçmenler göz önüne alındığında farklılaşmaktadır çünkü düzensiz göçmenler hukuki olarak "var-olmayan" konumdadır. Bu konumdaki kişilerin, vatandaşlık hakları ya da vatandaşlığa benzer haklara erişimi, söz konusu hakları etkin biçimde kullanabilmeleri de çoğu durumda mümkün olmamaktadır. Örneğin, Bloemraad ve arkadaşları, 2006 yılında kâğıtsız göçmenlerin Birleşik Devletlerde düzenlediği protestoları üzerine yaptıkları çalışmada, oy vermek gibi doğrudan vatandaşlığa bağlı haklardan farklı olarak, vatandaş olmayanlar, özellikle kâğıtsız göçmenlerin, *vatan-daşlık ediminden (citizenship acts)* bahsetmektedirler (Bloemraad ve ark., 2017). Vatandaşlık edimi ile, bir grubun varlığını belirgin kılan eylemleri kasettirmektedirler. 2006'daki gibi protestolar, onlara göre, kâğıtsız göçmenler gibi çok az gücü olan gruplara politik faillik ve politik ses sağlamaktadır. Ancak, sınır dışı edilme ihtimali ve bu ihtimali bertaraf etmek için "soruna yol açmama" ve oy verememe politik vatandaşlık edimlerinin ve dolayısıyla hakları talep etmenin önündeki engellerdir.

Öte yandan, İstanbul'da Kumkapı ve İzmir'de Basmane gibi mahallelerde düzensiz göçmenlerin yoğunlaştığı ve uzun yıllardır buralarda yaşadığı bilinmektedir. Hatta Yabancılar Şube Müdürlüğü Kumkapı'nın merkezindedir. Bu tür mahallelerin varlığı, "dışlayarak içerme" tartışmalarını beraberinde getirmektedir (Biehl, 2017) ancak söz konusu mahallelerde düzensiz göçmenlerin varlığı bir içerme mekanizması olmaktan ziyade görmezden gelme veya bağlamsal olarak seçici görme anlamına gelmektedir. Bu mahallelerde ya da başka yerlerde yaşayan düzensiz göçmenler, herhangi bir hak tanımı kapsamında değil ancak devletin (ve onun yasalarının uygulayıcısı olarak polis gücünün) suça karışmadığı, politik atmosferle çelişmediği ya da sosyal haklardan yoksun biçimde çalışmaya devam ettiği sürece varlığına göz yumduğu kişilerdir. Kent ve müşterekler literatürü ve politikasında ele alındığı biçimiyle göçmenlerin *meşru mevcudiyeti (rightful presence)*⁷ değildir. Düzensiz göçmenlerin politik hakları, (ulus-)devlet içerisinde ve vatandaş olan ve olmayan arasındaki ayırım temelinde tartışıldığı sürece, düzensiz göçmenlerin haklara erişimi ve hatta vatandaşlık edimi politik atmosfer, kurumların inisiyatifleri gibi değişken koşullarla sınırlanacaktır.

Sonuç

Vatandaşlığın, özellikle 2. Dünya Savaşından bu yana geçirdiği dönüşüm ve sınırlarının esnemesi, elbette bir yandan küreselleşme ve ulus-ötesi akımların etkilerini taşımaktadır. Diğer yandan ise, (ulus-)devletler hâlâ daha sınırları içinde yaşayan kişilerin hak ve yükümlülüklerini ve bunların genişliğini belirlemede güçlü bir aktör olmakla birlikte tek aktör değildir. İnsan hakları rejimi, devletlerin bireylerle ilişkilerine dair bir standart getirmiştir. Bu haklara erişimin tüm bireyler için her zaman ve eşit olduğunu ileri sürmek zor olmakla birlikte, devletlerin kendi politik coğrafyaları üzerinde tek karar verici olmadığı da bir gerçektir. Uluslararası sözleşmeler, ulus-üstü kurumlar, diaspora politikası ve insan haklarının devletin sınırlarını daha az önemli hâle getirdiği ileri sürülmektedir ve kısmen doğrudur. Ancak yine de, sınırlar ve dolayısıyla vatandaşlık kurumu ve göç olgusu olduğu yerde durmaktadır.

Dipnotlar

1. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin 15. Maddesi " Herkesin bir vatandaşlığa hakkı vardır" der. <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyanname.pdf> ek olarak, 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Sözleşme (1961, yürürlüğe girme 1975,) unutmamak gerekir.
2. 5901 numaralı Türk Vatandaşlık Kanununun (TVK) 6. maddesine göre Türkiye vatandaşlığı soya bağlı ve doğum yeri

esasına göre kendiliğinden kazanılır. TVK'nın 8. maddesine göre ise "Türkiye'de doğan ve yabancı ana ve babasından dolayı doğumla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanmayan çocuk, doğumdan itibaren Türk vatandaşdır." TVK'nın ikinci bölümünde Türkiye vatandaşlığına geçmenin şartları ve izlenecek yollar açıklanmıştır. Ne var ki, yukarıda bahsedildiği üzere Suriyelilerin bazılarının vatandaşlığa geçirilmesi işlemleri başlatılmış olmakla birlikte, kriterler ve süreçle ilgili resmi bir açıklama bulunmamaktadır.

3. Doğuştan ve göç yoluyla vatandaşlık almaya ilişkin ayrıntılı inceleme için bkz. Waldrauch, H., 2006.

4. Farklı ülkelerdeki uygulamalar ve bunların sebeplerine ilişkin ayrıntılı tartışma için bkz. Kivisto ve Faist, 2007.

5. <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/austria-threatens-crackdown-on-illegal-dual-citizenship-holders-after-turkey-vote/>

<http://www.dailymail.co.uk/wires/ap/article-4635246/Austria-cracks-Turkish-citizens-2-passports.html>

6. Vatandaş olmayan mukimlere, farklı kriterler gözetiliyor olsa da, oy kullanma hakkı veren diğer ülkeler Malawi, Şili, Uruguay ve Ekvator'dur.

7. Bkz. Vrsti ve Dayal, 2016.

Kaynaklar

Anderson, B. (2009) *Hayali Cemaatler*, İstanbul: Metis Yayınları.

Anderson, B., Hughes, V. (2015) *Citizenship and its others*. Springer.

Bauböck, R. (2002) *How migration transforms citizenship: International, multinational and transnational perspectives*. Österr. Akad. d. Wiss., Forschungsstelle für Institutionellen Wandel u. Europ. Integration, IWE.

Bauböck, R., Kraler, A., Martiniello, M., Perchinig, B. (2006) "Migrants' Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation", içinde Penninx, R., Berger, M. ve Kraal, K. (Eds.), *The Dynamics of International Migration and Settlement in Europe A State of the Art*, AUP, IMISCOE Joint Studies Series, Amsterdam.

Biehl, K. S. (2017) *Inclusive exclusion? The regulation and experience of citizenship in a space of irregular migration in Istanbul*. içinde Gonzales, R. G. ve Sigona, N. (Eds.). *Within and Beyond Citizenship* (pp. 80-92). Routledge.

Bloemraad, I., Korteweg, A., & Yurdakul, G. (2008) *Citizenship and immigration: Multiculturalism, assimilation, and challenges to the nation-state*. *Annual Review Sociology*, 34: 153-179.

Benton, M. (2010) *A Theory of Denizenship*, Doktora Tezi. UCL. Erişim Tarihi 5 Temmuz 2018, <http://discovery.ucl.ac.uk/624490/1/624490.pdf>

Bosniak, L. (2006). *The citizen and the alien: Dilemmas of contemporary membership*. Princeton University Press.

Brubaker, R. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Harvard University Press.

Clarke, J., Coll, K., Dagnino, E., Neveu, C. (2014). *Disputing citizenship*. Policy Press.

Cohen, E. F. (2009). *Semi-citizenship in democratic politics*. Cambridge University Press.

De Genova, N. (2017) *Citizenship's shadow: Obscene inclusion, abject belonging, or the regularities of migrant 'irregularity'*.

çinde Gonzales, R. G. ve Sigona, N. (Eds.). *Within and Beyond Citizenship* (pp. 29-47). Routledge.

Faist, T. (Ed.). (2007). *The Fixed and Porous Boundaries of Dual Citizenship. Dual citizenship in Europe: From nationhood to societal integration*. Ashgate Publishing, Ltd..

Groenendijk, C. A. (2006) *The Status of Quasi-citizenship in EU Member States: Why some States have 'Almost-citizens'*. içinde Rainer, B., Ersbøll, E., Groenendijk, K., & Waldrauch, H. (Eds.) *Acquisition and Loss of Nationality, Policies and Trends in 15 European Member States, Volume 1: Comparative Analyses*.

İçduygu, A. (2009) *Türkiye'de Uluslararası Göç ve Vatandaşlık Tartışması: Birey Düzeyinde Analiz*, içinde E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (Edt.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Joppke, C. (1999) *Immigration and the nation-state: the United States, Germany, and Great Britain*. Clarendon Press.

Kadioğlu, A., (2012) *Vatandaşlık Kavramının Farklı anlamları*, içinde Ayşe Kadioğlu (Edt.), *Vatandaşlığın dönüşümü: Üyelikten Haklara*. İstanbul: Metis Yayınları

Kivisto, P., Faist, T. (2007) *Citizenship: discourse, theory, and transnational prospects*. Malden, MA, Blackwell.

Soysal, Y. N. (1994) *Limits of citizenship: Migrants and postnational membership in Europe*. University of Chicago Press.

Vrsti, W., ve Dayal, S. (2016) *Cityzenship: rightful presence and the urban commons*. *Citizenship Studies*, 20(8): 994-1011.

Waldrauch, H. (2006). *Methodology for comparing acquisition and loss of nationality*. içinde Rainer, B., Ersbøll, E., Groenendijk, K., Waldrauch, H. (Eds.). *Acquisition and Loss of Nationality, Policies and Trends in 15 European Member States, Volume 1: Comparative Analyses*.

Walters, W. (2002) *Deportation, expulsion, and the international police of aliens*. *Citizenship Studies*, 6(3): 265-292.